

SOM-UNDERSÖKNINGEN 1999

ANDERS LITHNER

SOM-institutet vid Göteborgs universitet genomför sedan 1986 en årligt återkommande nationell frågeundersökning som går under namnet Riks-SOM. 1999 års Riks-SOM-undersökning är således den fjortonde i ordningen. Projektet är ett samarbete mellan tre av universitetets institutioner: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Statsvetenskapliga institutionen samt Förvaltningshögskolan. Varje undersökning genomförs under närmast identiska förutsättningar för att resultat från de olika åren skall vara helt jämförbara. Såväl Riks-SOM som den västsvenska motsvarigheten Väst-SOM¹ resulterar i publikationer liknande denna bok, i vilka de medverkande forskarna redovisar sina resultat i kortare uppsatser.

Population och urval

Undersökningen har från starten 1986 genomförts i form av en postenkät till ett obundet slumpmässigt urval (OSU) som sedan 1992 omfattar 2 800 personer. I urvalsramen ingår samtliga boende i Sverige i åldrarna 15 till 80 år. Från och med 1992 års undersökning ingår också utländska medborgare i urvalet.

I syfte att möta ett tilltagande intresse, både inom och utom universitet, för att delta med frågor i SOM-enkäten, fördubblades 1998 års undersökning i förhållande till tidigare år. Riks-SOM 1999 omfattar således för andra året i rad *två* riksrepresentativa undersökningar på vardera 2 800 personer. Datainsamlingen genomfördes parallellt och under identiska förutsättningar. Ungefär en tredjedel av frågorna i undersökningen ställdes i båda formulären och kan därmed behandlas som ett sammanhållet datamaterial, med ett urval om 5 600 personer. Resterande två tredjedelar av frågorna finns endast med i en av de två enkäterna.

Frågeformuläret

De båda formulären (se bilaga) består alltså av en ansevärd del gemensamma frågor. Dessa frågor är dels sådana som är av bakgrundskaraktär, dels sådana som besvarar centrala frågeställningar inom statsvetenskap, förvaltningsforskning och medie- och kommunikationsvetenskap. Ytterligare ett antal frågor har ställts i båda formulären därför att det större urvalet möjliggör bearbetningar av grupper som annars skulle ha blivit för små för statistiskt säkerställda analyser.

Formulären har utarbetats i samarbete mellan SOM-institutet och de deltagande forskningsprojekten. De båda formulären skiljer sig lite åt i det att tyngdpunkten i det ena formuläret (framgent kallat Riks-SOM I) ligger på frågor om politik, ekonomi och arbetsliv, medan det andra (kallat Riks-SOM II) istället har en övertikt av frågor som handlar om medier, kultur, internationella jämförelser och hälsa. Den innehållsliga dispositionen av formulären ser ut som följer:

<i>Riks-SOM I</i>		<i>Riks-SOM II</i>	
Fråga 1-4	Massmedier	Fråga 1-9	Massmedier
Fråga 5-30	Politik och samhälle	Fråga 10-18	Politik och samhälle
Fråga 31-37	Sveriges förhållande till omvärlden	Fråga 19-23	Hälsa och hälsorisker
Fråga 38-42	Invandrar och flyktingfrågor	Fråga 24-28	Bibliotek
Fråga 43-56	Energi och miljö	Fråga 29-50	Medier och medieanvändning
Fråga 57-65	Medievanor	Fråga 51-58	Fritid
Fråga 66-76	Fritid	Fråga 59-66	Internationella jämförelser
Fråga 77-103	Bakgrundsfrågor	Fråga 61-83	Bakgrundsfrågor

De allra flesta frågorna har lätt kunnat besvaras med ett kryss i en ruta. Det finns ett fåtal frågor med öppna svarsalternativ. De öppna frågorna handlar bland annat om vilken morgontidning man läser och vilka samhällsproblem man tycker är de viktigaste just nu. Även de öppna frågorna är lättbesvarade och kräver endast ett kort svar.

Undersökningsplan och genomförande

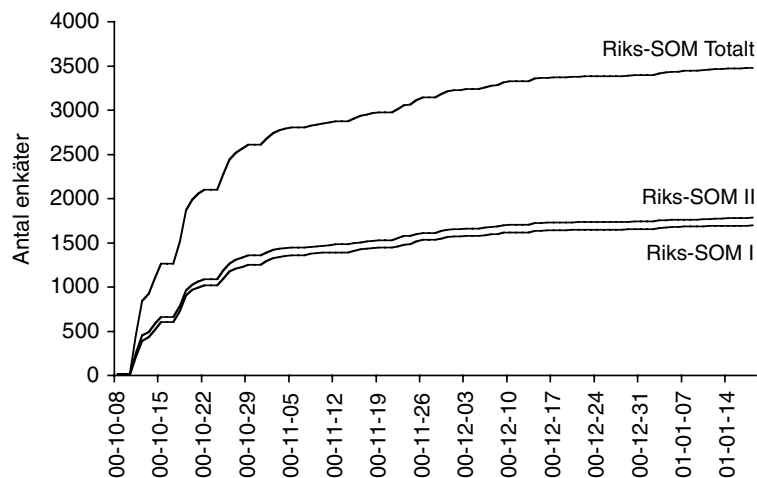
Fältarbetet i 1999 års SOM-undersökning genomfördes av *Kinnmark DM och Distribution*, som också ansvarade för Väst-SOM 1999. Själva fältarbetet var i princip upplagt som tidigare år. Den första och huvudsakliga delen av fältarbetet genomfördes under hösten 1999. Den 29 september inleddes fältarbetet med att ett vykort skickades ut till respondenterna. Vykortets syfte var endast att meddela att adressaten blivit utvald att delta i undersökningen. Själva enkäten skickades ut 4 oktober tillsammans med en informationsbroschyr. I uppställningen nedan redovisas fältarbetets framskridande.

Redan efter drygt två veckor hade 75 procent av dem som skulle komma att svara redan skickat in den ifyllda enkäten. Efter halva undersökningsperioden hade mer än 90 procent av svaren kommit in. De sista procenten är alltid svåra att inhämta, varför ganska intensiva påminnelseåtgärder ingick i denna fas av fältplanen. Den 18 januari avslutades fältarbetet.

29 sept. 1999	Utskick av aviseringsvykort
4 okt.	Utskick av enkät, följebrev, broschyr samt svarskuvert.
11 okt.	Utskick av tack- och påminnelsevykort.
20 okt.	Utskick av postal påminnelse
20 nov. – 5 okt.	Utskick av extra tack- och påminnelsevykort på Riks-SOM I
5 –16 nov.	Telefonpåminnelse
17 nov.	Utskick av postal påminnelse
23-29 nov.	Telefonpåminnelse
2 dec.	Utskick av postal påminnelse
7-13 dec.	Telefonpåminnelse
14 dec.	Utskick av postal påminnelse
23 dec.	Utskick av minienkät.
18 jan. 2000	Fältarbetet avslutas.

I figur 1 redovisas inflödet av enkäter dag för dag under fältarbetet. En intressant iakttagelse är att kurvan på ett oroväckande vis planade ut i början av november men tog sedan, i slutet av samma månad, ny fart. I förhållande till tidigare SOM-undersökningar hade alltså enkäterna inledningsvis svårare att attrahera respondenter, men tack vare påminnelseinsatser kunde detta pareras så att slutresultatet blev i nivå med de senare årens undersökningar.

Figur 1 Dagligt inflöde av enkäter i 1999 års Riks-SOM-undersökning

Svarsfrekvens och bortfall

SOM-undersökningarna har under alla år haft en relativt hög svarsfrekvens. Svarsfrekvensen för samhällsvetenskapliga postenkätstudier ligger i allmänhet på mellan 60 och 70 procent, beroende på geografiskt område och typ av svarspersoner (Ohlsson, 1986). Det har under senare år blivit allt svårare att nå en hög svarsfrekvens och därtill har SOM-undersökningarna successivt ökat i omfång. Årets siffra måste alltså betecknas som hög. I 1999 års undersökning blev svarsfrekvensen 67 procent, vilket motsvarar genomsnittet av de fjorton hittills genomförda Riks-SOM-undersökningarna (tabell 1).

Det hör också till bilden det naturliga bortfallet – de personer som av naturliga orsaker inte borde ingått i urvalet, exempelvis människor som flyttat utomlands eller som är svårt sjuka – inte registrerades fullständigt under telefonpåminnelseperioderna, varför årets undersökning i antal formulär räknat, med 63 procent bruttosvarsfrekvens, ligger över SOM-genomsnittet (tabell 1).

Tabell 1 Svarsfrekvens i Riks-SOM-undersökningarna 1986-1999

Under-sökningsår	Antal svarande	Svarsfrekvens av hela urvalet	Svarsfrekvens efter hänsyn till naturligt bortfall	Fältarbete
1986	1624	58%	68%	SCB
1987	1672	60%	70%	SOM-institutet
1988	1643	59%	69%	SCB
1989	1578	56%	66%	IMU-Testologen
1990	1582	57%	66%	IMU-Testologen
1991	1573	56%	67%	IMU-Testologen
1992	1889	67%	71%	Sifo
1993	1857	66%	70%	Sifo
1994	1704	61%	67%	Gallup
1995	1777	63%	65%	Temo
1996	1779	63%	69%	Gallup
1997	1754	63%	69%	Gallup
1998	3561	64%	68%	Sifo
1999	3503	63%	67%	Kinnmark

Genomsnittlig svarsfrekvens av hela urvalet 1986-1999: 61%

Genomsnittlig svarsfrekvens efter hänsyn till naturligt bortfall 1986-1999: 67%

Det totala antalet svarande personer är 3 503 personer. Från det ursprungliga urvalet på 5 600 personer har 340 personer räknats bort som naturligt bortfall. I tabell 2 redovisas bortfallsstorleken, totalt samt för båda enkäterna i 1999 års undersökning

Tabell 2 Svarande och bortfall i Riks-SOM-undersökningen 1999

	Riks-SOM I	Riks-SOM II	Totalt
Ursprungligt urval	2 800	2 800	5 600
Bortdefinierade (naturligt bortfall)	196	144	340
Nettourval	2 604	2 656	5 260
Svarsvägrare, ej anträffade	901	856	1 757
Svar	1 703	1 800	3 503
Svarsfrekvens	65%	68%	67%

Av tabellen framgår att svarsfrekvensen för Riks-SOM I är något lägre än motsvarande siffror för Riks-SOM II. Skillnaden är dock liten och den har inte avsatt sig i några demografiska olikheter mellan de båda urvalens sammansättning.

Representativitet och svarsfrekvens i grupper

Tabell 3 Olika gruppers fördelning i SOM-undersökningarna 1992-1999 i jämförelse med Sverige totalt (procent)

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	Riks I	Riks II	Totalt 1998	Riks I	Riks II	Totalt 1999	Sverige
<i>Kön</i>																			
Man	51	49	47	48	51	52	52	50	49	50	46	49	49	49	49	50	48	49	50
Kvinna	49	51	53	52	49	48	48	50	51	50	54	51	51	51	51	50	52	51	50
<i>Ålder</i>																			
15-29	30	26	27	26	26	26	25	25	24	21	24	22	22	22	22	22	21	21	24
30-49	34	37	36	39	37	37	37	37	35	38	35	35	36	35	36	33	35	34	35
50-75	36	37	37	35	37	37	34	34	37	38	37	38	38	39	38	39	40	40	36
76-80*							4	4	4	4	4	5	4	4	5	5	5	5	5
<i>Sektor</i>																			
Statlig	17	17	18	16	15	13	16	15	15	15	12	14	12	11	11	13	12	13	10
Kommunal	28	28	27	31	27	30	27	28	29	26	31	29	28	28	28	28	28	28	30
Privat	55	55	55	53	58	57	57	57	56	59	57	56	60	61	60	60	59	60	63
<i>Facktillhörighet**</i>																			
LO	59	59	55	56	56	56	53	56	56	56	54	53	52	58	55	53	54	54	58
TCO	33	33	33	34	32	32	33	32	31	32	29	34	34	31	32	33	30	32	33
SACO	8	8	12	10	13	12	13	12	13	12	17	13	14	12	13	14	15	15	9

* Fram till och med 1991 omfattade studien endast åldersintervallet 15-75 år.

** Siffrorna för fackföreningsmedlemskap är hämtade från SCB 1997. Övrig nationell statistik är hämtad från SCB 99-12-31.

Överlag föreligger endast små skillnader mellan olika gruppers svarsfrekvens. SOM-undersökningarna kan därmed, i år som tidigare år, sägas kännetecknas av en god representativitet. I tabell 3 redovisa fördelningen mellan olika grupper i SOM-undersökningen. Fördelningen jämförs också med siffror för riket som helhet. Uppställningen ger vi handen att de svarande i SOM-undersökningen, som grupp betraktad, är mycket lik befolkningen som helhet. Träffbilden har varit god ända sedan den första undersökningen 1986 och årets studie utgör inget undantag.

Av tabellen framgår att de svarandes sammansättning i princip är identisk mellan de båda formulären. Det båda formulärens skilda inriktningar har dock haft en liten men noterbar inverkan på de svarandes sammansättning. Betoningen i Riks-SOM I på frågor av politisk karaktär tycks ha bidragit till en svag överrepresentation av politiskt intresserade människor, medan de svarande i den mer mediebetonade Riks-SOM II omvänt har en mer positiv bild av medierna. Skillnaderna är emellertid små, men noterades också i 1998 års undersökning.

De resultat som presenterats i detta kapitel talar för att datamaterialet har en god representativitet och tillförlitlighet. I flera av bokens kapitel jämförs också utfallen av enskilda frågor med undersökningsresultat från andra studier. Dessa jämförelser ger ytterligare belägg för materialets träffsäkerhet.

Noter

1. Parallellt med Riks-SOM-undersökningen genomför SOM-institutet också en motsvarande enkätundersökning i Västra Götalandsregionen. För en utförlig redovisning av resultaten från 1998 års undersökning, se Nilsson (1999). En resultatpublikation av Väst-SOM 1999 kommer att utges under hösten 2000.

Referenser

- Nilsson, Lennart (red) (1999) *Region i omvandling*. SOM-rapport nr 23. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Ohlsson, Anders (1986) *Att svara eller inte svara – det är frågan*. Rapport nr 12. Göteborg: Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Statistisk Årsbok 1997.